

vertebrală, coastele, sternul și membrele, măsurarea materialului osteologic și modalitățile de stabilire a vârstei animalelor folosite de comunitățile preistorice, protoistorice și istorice, stabilirea taliei la greabăn și a sexului la speciile *Bos taurus*, *Sus domesticus*, *Ovis aries* / *Capra hircus*, *Equus caballus*, *Canis familiaris*, oferind date foarte interesante pentru dinamica biologică și istorică.

Informații deosebite au fost puse la dispoziția cititorilor în capitolul al VII-lea referitor la **Paleopatologie** (p.115-137), în care autorii definesc obiectul de studiu al acestei discipline care se ocupă cu studierea afecțiunilor de care au suferit diferitele animale în decursul vieții lor (distrofii, inflamații și/sau infecții, fracturi și tumori etc). În acest sens, este prezentat un util studiu de caz legat de paleopatologia animală și practicile empirice de vindecare identificate într-o serie de așezări geto-dacice și romane de pe teritoriul României (fracturi costale, de membre sau în alte locuri, modalitățile de producere a fracturilor și tentativele de tratament empiric).

De asemenea, merită menționat capitolul al VIII-lea **Tafonomia** (p.138-148), în care este definită această disciplină științifică biologică, care se ocupă cu studiul evoluției resturilor de animale, după moarte, până la reîntoarcerea lor în litosferă și transformarea în vestigii arheologice, oferă date despre moartea animalelor, dezmembrarea și dispersia scheletelor, prin acțiunea omului asupra animalului ucis (prin jupuire, eviscerare, tranșare primară și secundară, prelucrarea culinară și utilizarea intenționată a materialelor dure animale) sau prin acțiunea factorilor naturali - a carnișierilor domestice și sălbatice, a rozătoarelor, a factorilor atmosferici, și conservarea oaselor în sedimentul geologico-arheologic prin acțiunea chimică a solului, umiditate, aerație și agenți biologici.

O remarcă aparte trebuie făcută pentru faptul că fiecare capitol și, uneori, subcapitol, au fost date referințe bibliografice românești și străine, care sprijină informațiile sintetice transmise.

Anexele cuprinzând fișele descriptive ale scheletelor unor animale, cu stadiile de uzură dentară, cu vârstele de fuzionare a epifizelor scheletului postcranian și criteriile de separare a speciilor *Bos* / *Bison* și *Ovis* / *Capra* (p.148-180) și rezumatul în limba franceză (p. 181-184) încheie această lucrare pe care o putem considera, fără teama de a greși, ca un ghid mult așteptat, necesar și util, o lectură științifică accesibilă, în același timp, atât pentru arheologi cât și pentru arheozoologi, în complexa și dificila lor muncă de reconstituire a vieții trecute, cerându-se a fi urmată de alte lucrări speciale sau de sinteză în acest domeniu, pentru fiecare perioadă istorică în parte, care să reliefeze complexele relații antropozoologice.

Dumitru D. Boghian

**Liubomir P. Mihailina, NASELENNJA VERH'NOGO POPRUTTJA VIII-X ST
/(POPULAȚIA REGIUNII PRUTULUI SUPERIOR ÎN SECOLELE VIII-X),
Cernivci, "Ruta", 1997, 144 p, 49 figuri și 4 tabele în text**

Sub egida Universității de Stat "Iu. Fedkoviči" și a Centrului Bucovinean de cercetări arheologice din Cernăuți a apărut lucrarea de mai sus a profesorului L. P. Mihailina, concepută ca o lucrare monografică în care au fost analizate descoperirile arheologice date în secolele VIII-X în zona Prutului superior, autorul încercând să facă și încadrarea lor etnică.

După ce în *Vstyp (Introducere)* (p.3-15) ne prezintă caracteristicile toponimiei slave precreștine din zona Prutului Superior, atribuite purtătorilor culturii Praga și urmașilor acestora, autorul ne arată că pentru secolele VIII-X, în această regiune, care este parte însemnată a Bucovinei de Nord, s-au descoperit 126 de monumente arheologice (așezări deschise și fortificate, sanctuare și

locuri de cult, morminte și necropole), încadrate de specialiștii ucraineni în cultura Luka Raikovečkaja. Tot în această parte introductivă L. P. Mihailina trece în revistă istoricul cercetărilor specifice pentru secolele VIII-X în zona și problema menționată, evident în legătură cu cele din secolele anterioare V-VII, subliniind, mai ales, contribuțiile lui B. O. Timoșciuc, I. P. Rusanova precum și pe cele proprii în studierea monumentelor vechi slave legate de cultura Luka Raikovečkaja.

În capitolul I intitulat *Osnovni kategorji arheologičnih pam'jatok verhn'ogo Poprut'ja VIII-X st (Categoriile de bază ale monumentelor arheologice din regiunea Prutului Superior în sec. VIII-X)* (p.16-82) profesorul L. P. Mihailina ne prezintă succint principalele tipuri de descoperiri, organizate pe subcapitole: satele, sau așezările nefortificate, așezările fortificate, horodiștile, cimitirele, sanctuarele și locurile de cult, făcând încadrarea etnoculturală și temporală a acestora.

Vorbind despre trăsăturile așezărilor sătești, autorul arată că au fost descoperite, pentru perioada dată, 120 de asemenea monumente, compuse din locuințe adâncite de tipul bordeielor, dintre care se remarcă cele de la Codin I și II, Bila, Dobrinăuți, Clocucika, Mahala, Revna Ciornivka V, VI, IX, Nedobaiți, Silivți, Rașcov etc, considerate satelite ale unor așezări fortificate, continuându-le tipologic pe cele din secolele V-VII, asemănătoare cu cele din Moldova și Volhynia.

În continuare au fost analizate așezările fortificate, horodiștile, în zona menționată fiind identificate 15 monumente de acest tip dintre care trebuie evidențiate: complexa fortificație de la Revna, cu mai multe rânduri de șanțuri și valuri, Mahala, Široka Poljana, Carapciu, Cervona Dibrova, Voloca, Bila, Verhni Stanivči, Groziți, Corostovata, unele de dimensiuni foarte mari.

Se prezintă cercetările din așezarea fortificată de la Revna, una dintre cele mai mari și importante așezări fortificate din spațiul nord-est carpatic, unde, în elevația valului, au fost descoperite structuri de piatră și lemn, asociate cu valuri de diferite dimensiuni. În interiorul unor asemenea așezări au fost identificate și locuințe mari de suprafață împreună cu multe locuințe mici, de tipul bordeielor, construcții meșteșugărești și anexe gospodărești.

Un loc aparte, în cadrul acestui capitol, este ocupat de subcapitolul privitor la locuințe și anexele gospodărești. Autorul arată că, în regiunea Prutului Superior, pentru secolele VIII-X sunt specifice locuințele adâncite și semiadâncite de tipul bordeielor, rectangulare, cu diferite dimensiuni de la 9-16 până la 20-30 m², cu pereții realizați din stâlpi și bârne, ilustrate cu numeroase imagini și reconstituiri, derivate din cele ale zisei culturi Praga, care ar fi caracteristică zonei în secolele anterioare (V-VII) și lumii slave, în întregime. Ar fi fost de dorit, poate, ca autorul să prezinte și faptul că aceste tipuri de locuințe sunt asemănătoare, uneori până la identitate, cu majoritatea construcțiilor de locuit din mileniul I al erei creștine, pe un spațiu foarte larg din Europa est-centrală și de est, inclusiv pentru diferite etnosuri, dintre care multe nu au fost slave (dacii ziși liberi, dacoromani, germanici), astfel încât aceste vestigii arheologice, ca și altele, nu pot permite încadrări etnice.

În același context, au fost analizate anexele gospodărești din locuințe: cuptoarele de piatră, cuptoarele cotlonite, gropile menajere și de provizii etc, precum și complexele meșteșugărești, cum ar fi cele din fortificația de la Revna I și locuința-atelier de olar de la Revna II, cu cuptoare pentru ars ceramica, care prezintă numeroase analogii pe spații largi.

Importante sunt datele legate de ritul funerar și necropolele din această regiune, identificându-se morminte plane de incinerare la Revna și morminte tumulare de incinerare (Čiornivka/Cernauca, Cernovka), cu locuri de cult și de cremație, puse de autor atât pe seama unor diferențieri sociale, produse în această vreme între purtătorii culturii Luka Raikovečkaja, subliniindu-se asemănarea unor asemenea monumente slave cu cele din alte zone ale Ucrainei sau ale spațiului rus.

Legat de domeniul vieții spirituale, au fost discutate descoperirile de la Ržavinsk, Horbovo și cele de la Revna-Mikulinka, ultima compusă dintr-un sanctuar cu mai multe etape de evoluție, în interiorul căruia au fost găsite materiale ceramice lucrate la roata rapidă, unelte de lut, pietre, materiale osteologice arse, piese metalice (cercel, brățară) etc a căror destinație e mai greu de descifrat în lipsa unor izvoare scrise clare.

Capitolul al II-lea, *Periodizația i datuvannja starožitnoesti verhn'ogo Poprutija VIII-X st (Periodizarea și datarea vechilor locuitori din regiunea Prutului Superior sec. VIII-X)* (p.83-104), reprezintă încercarea autorului de a realiza încadrarea etnoculturală și cronologică a descoperirilor din secolele VIII-X din zona aflată în discuție, în cadrul culturii Luka Raikovečkaja, văzută ca o civilizație veche rusă, în strânsă legătură cu cele din perioada anterioară și influențele primite din partea Rusiei Kievene. În sprijinul acestei atribuirii L. P. Mihailina aduce celelalte dovezi de cultură materială: ceramica lucrată cu mâna și cu roata rapidă, tipologia uneltelor și armelor de fier și os, dintre care se remarcă cele legate de practicarea agriculturii, etc, arătând că se prelungește până în secolul al XI-lea.

Fără a intra în detalii, considerăm că autorul prezintă o nejustificată teamă de a găsi alte analogii pentru aceste categorii de descoperiri decât cele din zona est-slavă, ne-am gândi aici la cele venite, direct sau indirect, din partea lumii bizantine, în a cărei civilizație provincială *extra muros* se înscrie și complexul Dridu-Luka Raikovečkaja, justificate, mai ales, prin atracția care a exercitat-o Imperiul Bizantin asupra spațiului slav, în aceste zone, a culoarelor Prutului superior și Nistrului superior și mijlociu resimțindu-se și alte influențe est-central sau nord-central europene.

Ultimul capitol, al III-lea, denumit *Kul'turno-pleminna naležnist verhn'o-pruts'kih arheologičnih pam'jatok VIII-X st (Încadrarea cultural-tribală a monumentelor arheologice din regiunea Prutului superior în secolele VIII-X)* (p.105-116), autorul atribuie descoperirile arheologice din sec. VIII-X din regiunea menționată, pe baza unor știri din izvoarele scrise, în special din *Povesti vremjan'nyh leat / Povest vremennyh let (Cronica lui Nestor, sfârșitul secolului al XI-lea), croaților albi*, care ar fi stăpânit zona respectivă până în anii 992-993 când au fost înfrânți de cneazul Volodimir (Vladimir I Sveatoslavici-980-1015) și înglobați în Rusia Kieveană, într-o tradiție politico-istorică care s-ar fi perpetuat și ulterior.

Lucrarea asupra căreia ne-am oprit atenția se încheie cu *Visnovki (Concluzii)* (p.117-120), rezumatul în limba engleză (p.120-122), lista referințelor bibliografice (p.123-136), lista abrevierilor (p. 137), indicele de nume (p.138-140) și indicele geografic (p.140-142). Remarcăm că această lucrare de sinteză arheologică are marele merit de a prezenta, fie și selectiv, numeroase materiale aparținând secolelor VIII-X din regiunea Prutului superior, rezultat al unei îndelungate perioade de cercetări, fiind utilă pentru specialiștii care se ocupă de această parte a evului de mijloc.

Nu aceleași lucruri se pot spune despre unele concluzii de ordin etnico-istoric ale acesteia, prin care autorul, deși recunoaște legăturile culturii Luka Raikovečkaja cu vestigiile arheologice ale perioadelor anterioare din zonă, atribuie acesteia un caracter eminent slav, într-o linie de continuitate cu cele precedente, excluzând *de plano* elementele romanice sau de alt tip, fapt care nu răspunde satisfăcător reconstituirii științifice a tabloului istoric, știut fiind faptul că în primul mileniu al erei creștine și la începutul celui de-al doilea, în acest spațiu, au existat interferențe etnoculturale, nemaiputându-se susține astăzi **purismul** unor civilizații și complexe arheologice.

De promovare unui asemenea model exclusivist de judecată a dovezilor arheologice se fac, în parte, vinovați și unii reprezentanți ai istoriografiei românești care au susținut numai caracterul romanic al descoperirilor din această perioadă, continuându-se acest *dialog al surzilor*. În același timp, perioada secolelor VIII-X este foarte puțin cercetată, din punct de vedere arheologic, pentru partea de nord-est a României (județele Suceava și Botoșani), ceea ce întreține o anumită stare de confuzie științifică, responsabilitatea aparținând specialiștilor români.

Pornind de la realitățile oferite de descoperirile arheologice, ar fi necesară, credem, o poziție mai suplă în interpretarea istorică, așa cum se observă în recente lucrări ale lui Alexandru Madgearu¹ și Igor Corman², cu efect benefic pentru modelarea etnoculturală a celei de-a doua jumătăți a primului mileniu, dialogul real, sincer și științific al specialiștilor trebuind să se impună.

Note

1. Alexandru Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, Editura Universității din București, 1997.
2. Igor Corman, *Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrin în epoca evului mediu timpuriu (sec. V-VII d. Chr)*, Editura Cartdidact, Chișinău, 1998.

Dumitru Boghian

Paraschiva Victoria Batariuc, *CAHLE DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ SEC. XIV-XVII*, Muzeul Național al Bucovinei, Editura Istros, Suceava, 1999, 315 p.

Cu un patrimoniu cultural extrem de bogat, de însemnătate națională și universală, adunat, selectat și păstrat prin osârdia și competența mai multor generații, Muzeul Național al Bucovinei se impune și prin oameni de știință, capabili nu numai să îmbogățească acest patrimoniu dar și să prelucreze și să difuzeze comorile sale reprezentative în cărți, care luminează și elucidează noi unghere ale istoriei, devenind neprețuite instrumente de lucru și referință pentru specialiștii unei epoci. Este și cazul recente lucrări, elaborate de muzeografa Paraschiva Victoria Batariuc, doctor în științe istorice.

Alăgându-și ca temă a lucrării sale un element aparent singular, dar esențial din ansamblul bogat al mijloacelor de construcție pentru încălzitul încăperilor la vreme de iarnă, **cahlele**, ca produs polifuncțional pentru sobe, dar, totodată, și ca obiect artizanal, care prin expresia sa estetică poate indica poziția socială, rangul, bogăția materială, gustul pentru frumos al proprietarului, Paraschiva Victoria Batariuc a realizat o lucrare monografică, unică în felul ei, cvsie exhaustivă, indispensabilă pentru istoricii epocii medievale românești și universale, pentru cunoașterea și înțelegerea din noi și nebănuite perspective probatorii a unor aspecte mai puțin cercetate și ilustrate până la această dată ale civilizației înaintașilor din secolele XIV-XVII.

Cititorul, iubitorul de istorie – și cu atât mai mult specialistul evului mediu – este cucerit pe nesimțite de iscusința, răbdarea, perseverența și competența profesională cu care autoarea își urmărește și construiește, în timp și spațiu, pagină cu pagină “arborele” imens al cărții, urmărindu-și sistematic detaliile și ansamblul temei alese; ea ne introduce mai întâi în acel univers complex, al stadiului cercetării lor actuale, ne înfățișează începuturile diverse și complexe ale construcțiilor de sobe cu cahle pe plan european – prilej cu care ne argumentează obârșia de factură germană a procedului, care, însă, sub raport etimologic își are rădăcini cu mult mai adânci, în antichitatea romană – pentru a ne readuce apoi în spațiul românesc și a stăruii cu precădere asupra apariției, răspândirii și înfloririi construcțiilor de sobe cu cahle în Moldova veacurilor XIV-XVII.

Foarte bună cunoscătoare a investigațiilor arheologice efectuate în târgurile, cetățile și curțile medievale din Moldova, ca și a colecțiilor de cahle și material ornamental, ceramic, dar, totodată, și a cercetărilor întreprinse în țară și străinătate pe această temă, autoarea ne înfățișează, în detaliu, principalele ateliere specializate în producerea cahlelor, tehnica de lucru, tipologia,